

ЖЕЉКО МАЛЕШЕВИЋ

КАТОЛИЧКИ ПРИВАТНИ УНИВЕРЗИТЕТ ЛИНЦ
ЛИНЦ, АУСТРИЈА
zeljko.malesevic@mag.linz.atDOI: <https://doi.org/10.18485/bogoslovlje.2024.83.2.5>УДК: 271.2-36:929 Висарион Сарај Сански, свети
272-767(=135.1)(498.4)¹⁷ПРИМЉЕНО: 31.8.2024.
ОДОБРЕНО: 18.10.2024.

СВЕТИ ВИСАРИОН ИСПОВЕДНИК И ЊЕГОВА БОРБА ПРОТИВ ЦРКВЕНЕ УНИЈЕ У ТРАНСИЛВАНИЈИ

Сажетак: Чланак се бави животом и деловањем Светог Висариона Исповедника, познатијег као Свети Висарион Сарај, који је био српског порекла, али је на српском говорном подручју ипак остао прилично непознат. Овај светитељ одиграо је пресудну историјску улогу у заустављању ширења црквене уније и католицизма међу православним становништвом у Трансилванији. У уводном делу чланка описују се друштвено-верске прилике у Трансилванији с краја XVII и почетка XVIII века, као и процес успостављања и спровођења црквене уније између православне хијерархије ове регије са Римском Црквом на концу XVII века. У завршном делу чланка даје се и кратак преглед процеса канонизације Светог Висариона Сараја, као и новијих друштвених дешавања у вези са овим светитељем. ► *Кључне речи:* Карловачка митрополија, Свети Висарион Сарај, Хабзбуршка монархија, Аустрија, Трансилванија, Ердељ, Српска Православна Црква, Црквена унија, Римокатоличка Црква.

УВОД

Турбулентни период XVII и XVIII века донео је са собом и велике верске промене у Европи. Након окончања Друге опсаде Беча 1683. године, аустријска армија је успела да покрене велику противофанзиву против Османлија и да ослободи веће делове данашње Мађарске, као и Србије и Румуније. Мађарски крајеви и Трансилванија¹ после потписивања Карловачког мира

¹ Трансилванија је регија у средишњем делу данашње Румуније. Назив Трансилванија потиче од латинског израза *Partes Transsylvania* и као такав је ушао у румунски језик. Други називи за ову регију су Ердељ (мађ. *Erdély*), који се већински користи у српском језику, те Зиендбирген (нем. *Siebenbürgen*). Од околних регија Румуније Трансилванија је одвојена високим планинским вен-

1699. остали су у оквиру Аустријске монархије.² Пошто су се новоосвојена подручја налазила у „безнадежном стању“,³ покренут је „један живи покрет за поновно успостављање и ширење католичке вере у поновно освојеним подручјима“.⁴ Водеће снаге овог покрета били су исусовци,⁵ чија је највећа подршка био угарски примас и кардинал Леополд Карл фон Колонић (Leopold Karl von Kollonitsch). Већ 1688. православна парохија из Печуја исповедила је јавно у тамошњој исусовачкој цркви католички Символ вере,⁶ а исте године је и викарни епископ хоповски „Лонгин Рајић именован за унијатског епископа Влаха у Срему“.⁷ Неколико година касније започињу разговори о успостављању црквене уније између Римске и Православне Цркве у Трансилванији.⁸

цима Карпата, а одликује је национална и верска шареноликост. Поред румунског становништва, Трансилванију насељавају и Мађари, немачки Саси, Роми, као и националне мањине – Украјинци, Словаци, Срби и Хрвати. Међу највећим и најважнијим насељима издвајају се градови Клуж, Брашов, Сибињ, Алба Јулија и Таргу Муреш.

² Уп. Gunther E. Rothenberg, *Die österreichische Militärgrenze in Kroatien. 1522 bis 1881* (Wien: Herold Verlag, 1970), 76-77.

³ Оригинал (Опр.): „einem trostlosen Zustand“, in Joseph Fiedler, *Beiträge zur Union der Valachen (Vlachen) in Slavonien und Syrmien* (Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1867), 4.

⁴ Опр.: „eine lebhaftige Bewegung zur Wiederherstellung und Ausbreitung der katholischen Religion in den wiedergewonnenen Landstrichen“, in Fiedler, *Beiträge zur Union der Valachen*, 5.

⁵ Уп. Ernst Christoph Suttner, *Warum kam es in der Kirche der Rumänen Siebenbürgens in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts zu zwei Parteien, die sich in der zweiten Jahrhunderthälfte zu zwei Kirchen entwickelten?*, 1, https://www.oki-regensburg.de/s_roman1.pdf, приступљено 14. априла 2023.

⁶ Уп. Niko Ikić, *Der Begriff »Union« im Entstehungsprozeß der unierten Diözese von Marča (Križevci): eine ekklesiologisch-juridische Untersuchung auf Grund einer geschichtlichen Darlegung* (St. Ottilien: EOS Verlag, 1989), 113; Joseph Fiedler, „Die Union der in Ungern [Ungarn] zwischen der Donau und Drau wohnenden Bekenner des griechisch-orientalischen Glaubens“, *Sitzungsberichte / Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse* 38 (1862): 285.

⁷ Опр.: „Fratris Longini Raich alias Episcopi Valachorum in Sirmio“, Потврда цара Леополда о именовану Лонгина Рајића за унијатског епископа у Срему, Fiedler, *Beiträge zur Union der Valachen*, 17.

⁸ Трагове организоване црквене структуре на подручју Трансилваније налазимо већ у средњем веку. Археолошким ископавањима на подручју Трансилваније утврђено је постојање више средњовековних цркава и манастира. Недалеко од Клужа пронађена је црква из периода X-XI века, док су на темељима старијих цркава у Алба Јулија и Брашову саграђене касније римокатоличке цркве. Формирањем Кнежевине Трансилваније као вазалске османске територије, чије се седиште налазило у граду Алба Јулија, утемељена је у овом граду 1581. године православна архиепископија. Томе је претходио избор владике Ефтимија, који је 1571. посвећен за владика од стране пећког патријарха Макарија (Соколовића). Одлуком трансилванијског војводе и каснијег пољског краља Стефана Баторија стављена је 1572. сва православна хијерархија на простору Трансилваније и тзв. Партијума (*partium regni Hungariae*) односно источних мађарских територија преко реке Тисе (нпр. области Дебрецин, Лугош, Карансебеш итд.) под јурисдикцију владике Ефтимија. Одлукама турдске скупштине од 1579. године дозвољено је православном свештенству да самостално бира епископа. Од тог тренутка епископи су бирани од стране синода, а посвећивани у Влашкој митрополији, која се налазила у саставу Екуменског патријархата. Уговором између Трансилваније и Влашке 1595. уврштена је Православна Црква у Трансилванији под јурисдикцију тзв. Угровлашке митрополије. У овом статусу налазила се Православна Црква у Трансилванији све до 1707. године, када је доспела под јурисдикцију Карловачке митрополије.

Као главна препрека успостављању уније између Трансилванијске епископије и Римске Цркве појављује се српски монах Свети Висарион Исповедник. Иако српског порекла, његово историјско дело и мученичка борба за православље остали су прилична непознаница на српском говорном подручју. Лик и дело Светог Висариона Исповедника представљени су до сада, пре свега, у Румунији у одређеним научним чланцима и црквеним делима у оквиру истраживања црквене уније у Трансилванији.⁹ На српском говорном подручју није позната литература која се бавила овим светитељем. Изузетак представља неколико мањих чланака Епархије славонске објављених на интернету,¹⁰ те хагиографија *Свети ирејодобномученик Висарион Сарај Сански*, коју је 2015. објавила Епархија бихаћко-петровачка.¹¹ Проблем ове хагиографије представља, пре свега, чињеница да она практично не садржи хагиолошки део, али и као таква она нам пружа изузетно важне информације о животу и раду Светог Висариона у Трансилванији, иако се они базирају у потпуности на народном предању, а не на научним чињеницама. Сходно томе, неопходно је да се животу и раду овог светитеља приближимо и са научне стране, базирајући сазнања у првом реду на доступним историјским изворима, те на стручној литератури, која је до сада објављивана углавном на румунском и нешто мање на немачком језику.

ЦРКВЕНА УНИЈА У ТРАНСИЛВАНИЈИ

Црквена унија у идеалном случају представља дијалог двеју равноправних црквених заједница, које кроз поменути дијалог превазилазе постојеће неспоразуме који су довели до шизме, те обнављају црквено јединство.¹² Међутим, разговори о трансилванијској црквеној унији нису вођени између два равноправна партнера. Православна Црква у Трансилванији налазила се у овом периоду под великим притиском калвиниста и у црквеној унији са Римском Црквом видела је, пре свега, могућност за добијање боље друштвене и

⁹ Уп. *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701. Vol 1*, ed. Johann Marte (București: Editura Enciclopedică, 2010); *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte (București: Editura Enciclopedică, 2015).

¹⁰ Уп. *Свети ирејодобномученик Висарион Сарај*, <https://eparhija-slavonska.com/pomjesni-sveti/sv-visarion-saraj/>, приступљено 23. јануара 2024.

¹¹ Уп. Милош Ернаут, *Свети ирејодобномученик Висарион Сарај Сански. Житије, служба и акаџисџи* (Бања Лука: Епархија Бихаћко-петровачка, 2010).

¹² Уп. Ernst Christoph Suttner, *Das Dokument der kath.-orth. Dialogkommission von Balamand mit der Überschrift: „Der Uniatismus – eine überholte Unionsmethode – und die derzeitige Suche nach der vollen Gemeinschaft“*, <https://www.unifr.ch/orthodoxia/de/assets/public/files/Dokumentation/Suttner/Pro%20Oriente%20-%2014.Juni.pdf>, приступљено 14. априла 2023.

политичке позиције.¹³ Ипак, за разлику од Брестовске (1596) или Мукачевске (1646) црквене уније, где су се локалне православне цркве директно обратиле папи и Римокатоличкој Цркви са жељом за успостављањем црквеног јединства са Римском Црквом, иницијатива за црквену унију у Трансилванији потекла је из Беча.¹⁴

Друштвено-социјална ситуација у Трансилванији у XVIII веку била је изузетно напета. До Мохачке битке 1526. године Трансилванија је била саставни део Краљевине Мађарске. Катастрофалним поразом на Мохачком пољу, већи део Краљевине Мађарске доспео је под османску окупацију, док је мањи део (нпр. Хрватска, Градишће, Словачка) ушао у састав Хабзбуршке монархије. Борба за мађарски престо између Фердинанда I Хабзбурга и трансилванијског кнеза Јована I Запоље (Szapolyai János) довела је 1528. године до договора кнеза Јована са султаном Сулејманом Величанственим, чиме се на простору Трансилваније формирала аутономна територија, из које ће 1570. произаћи Кнежевина Трансилванија, која је све до 1687. остала вазал Османског царства.¹⁵ Убрзо након пропасти Угарске монархије 1526. године почео је по Трансилванији да се шири протестантизам, а чињеница да је Трансилванија остала ван домаћаја Хабзбурга, а самим тим и без већег утицаја Римокатоличке Цркве, омогућила је да се на овом географском подручју прошири више струја протестантског учења.

Већ 1557. и 1568. поклоњене су калвинистима, лутеранима и антитринитаристима у Трансилванији верске слободе. Као последица тога римокатолици су на овом подручју постали мањина, а највећа верска група, православци, били су толерисани, али нису уживали никаква верска и грађанска права. Признатим нацијама,¹⁶ којима су следовала загарантована места у трансилванијском парламенту, сматрани су калвинистичко мађарско племство, новодосељени лутерани из Саксоније и римокатолички Секељи.¹⁷ Калвинисти су своју политичку моћ користили да би држали под контролом

¹³ Уп. „Acta et decreta Synodi“ (21. 3. 1697), in Nicolao Nilles S. J., *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani* (Innsbruck: Libraria Feliciani Rauch, 1885), 165–170.

¹⁴ Уп. Ernst Christoph Suttner, *Dokumente der Siebenbürger Kirchenunion*, доступно на: <https://www.oki-regensburg.de/siebenb.pdf>, 1, приступљено 15. априла 2023.

¹⁵ Уп. Leopold von Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, 3 (Leipzig: Meersburg, 1933), 118; Horst Rabe, *Reich und Glaubensspaltung. Deutschland 1500–1600* (München: C. H. Beck, 1989), 205.

¹⁶ Термин нација који се овде наводи не подрумева данашње модерно схватање овог израза, него се односи на његово схватања и тумачење који је овај термин имао у Новом добу, тј. у време Хабзбуршке монархије XVII и XVIII века.

¹⁷ Suttner, *Dokumente der Siebenbürger*, 7; Vasile Leb, „Die drei anerkannten Nationen und vier Konfessionen in Siebenbürgen des 17. Jahrhunderts und der Rechtsstatus der Rumänen, die weder als Nation anerkannt waren noch eine rezipierte Religion besaßen“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701. Vol. 1*, ed. Johann Marte (București: Editura Enciclopedică, 2010), 25–33.

православно становништво у Трансилванији. То се огледало, пре свега, у условима које је православни митрополит морао да испуни да би могао да ступи на положај, а притом се налазио и под строгим надзором калвинистичког суперинтендента.¹⁸

Позадина унионистичких планова бечког двора и трансилванијске православне хијерархије била је сама по себи разумљива и логична: бечки двор и Римокатоличка Црква хтели су унију са православцима као најбројнијим становништвом, јер би на тај начин католици¹⁹ постали најбројнија верска заједница у регији и самим тим задобили највећи број места у сталешком парламенту; с друге стране, локална Православна Црква тежила је задобијању регулисаног правног статуса и друштвеном признавању, као и задобијању места у парламенту, где је требало да представља глас румунског становништва ове мултиетничке регије.²⁰

Од стране Рима одређени су исусовци као представници Римокатоличке Цркве у преговорима с представницима Православне Цркве у Трансилванији. На основу упутства Конгрегације за пропаганду вере, која је још 1669. на основу одлука Флорентинског концила формулисала јасан концепт у вези са црквеним унијама, исусовци су конципирали своју почетну преговарачку позицију. Притом је православном свештенству царским декретом из 1692. обећан једнак друштвено-правни положај који је уживало и римокатоличко свештенство, под условом да прихвате црквену унију. Међутим, представници локалне Православне Цркве у Трансилванији своју почетну преговарачку позицију формулисали су на основу тзв. *lege strămoșească*.²¹ Под термином *legea strămoșească* („закон предака“) подразумевали су православни Румуни, пре свега, основне постулате своје православне вере и разумевања хришћанства, а истовремено овај „закон“ био је „најважнији симбол њиховог заједништва у јавном животу“.²²

Проблематика наведених преговарачких позиција била је прилично очигледна: *lege strămoșească* није био усклађен с римокатоличким схватањем вере,

¹⁸ Уп. Ernst Christoph Suttner et al., „Die Aufnahme von Unionsverhandlungen und die Anfänge des Widerstands gegen die Union“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens. Vol. 1*, 16.

¹⁹ У овом случају под термином „католици“ подразумевају се трансилванијски римокатолици, као и гркокатолици који би кроз црквену унију требало да постану пуноправни чланови Римске Цркве.

²⁰ Уп. Suttner et al., „Die Aufnahme von Unionsverhandlungen und die Anfänge des Widerstands gegen die Union“, 18; Keith Hitchins, „The Social-political promises linked to a possible achievement of the Union“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens. Vol. 1*, 140-51; Greta-Monica Miron, „Die Motive für die kirchlichen Unionsbestrebungen“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens. Vol. 1*, 214-25; Gabor Barta et al., *History of Transylvania* (Budapest, 1994), 373.

²¹ Уп. Ernst Christoph Suttner, „Legea strămoșească: Glaubensordnung und Garantie des sozialen Zusammenhalts“, *Ostkirchliche Studien* 56 (2007): 138-54.

²² Опр.: „das wichtigste Zeichen für ihren Zusammenhalt im sozialen Leben“, in Suttner, „Legea strămoșească“, 138.

јер је већ горепоменуто упутство Конгрегације за пропаганду вере прописивало „да вера у две цркве (које воде преговоре) мора да буде иста, јер сви удови Католичке Цркве морају међусобно да буду јединствени у исповедању једне вере“.²³ Конгрегација за пропаганду вере показала је вољу да верницима византијског обреда у Трансилванији ипак остави њихов обред и црквено право уколико њихове одредбе не противрече јединству у вери. Да би правослаvnим представницима додатно смањило преговарачки простор, кардинал Колонић је израдио читав низ тачака, где је, из свог угла, подбројао теолошке и догматске заблуде источног хришћанства. Свој преговарачки концепт предао је исусовцима, а од представника Православне Цркве кардинал је тражио јасну осуду и дистанцирање од следећих општих позиција православља:

1. римски папа није свеопшти поглавар Цркве на читавој земаљској кугли;
2. бесквасни хлеб није довољан за припрему Свете тајне причешћа;
3. осим раја, места на ком пребивају блажени и праведни, и пакла, тамнице проклетих, не постоји неко друго место на коме душе могу да учине покајање и буду очишћене од грехова;
4. Свети Дух, трећи члан Светог Тројства (Тринитета), не исходи истовремено од Оца и од Сина.²⁴

Овај захтев Римокатоличке Цркве разматран је на синодалној седници Православне архиепископије трансилванијске у фебруару 1697. године, при чему су епископ Теофил и његово свештенство пристали да прихвате постављене услове, о чему су већ у марту и званично обавестили бечки двор. Синод је на овој седници такође оштро осудио мешање калвинистичког племства у црквени живот, те је од царског двора за себе и за своје вернике затражио иста права и привилегије какве су уживали римокатолички клер и римокатолички верници.²⁵

Након смрти трансилванијског епископа Теофила Серемија на његово место изабран је Атанасије Ангел. Иако је Ангел био ђак калвинистичке школе, а његов избор је подржало и протестантско племство, већ у октобру 1698. он је потврдио ранију одлуку представника Православне Цркве у Трансилванији о склапању црквене уније са Римом.²⁶ Синод је под Ангелом још једном нагласио своју жељу за задржавањем јулијанског календара и византијског обреда, као и право на самостално бирање епископа, чије би устоличење морали да потврде папа и владари у Бечу.²⁷ Током јула 1698. кардинал Колонић

²³ Suttner, *Dokumente der Siebenbürger Kirchenunion*, 2.

²⁴ Nilles S. J., *Symbolae*, 121.

²⁵ Miron, „Die Motive für die kirchlichen Unionsbestrebungen“, 221.

²⁶ Уп. Iacob Mârza, „Die Bischöfe Teofil und Atanasie“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens. Vol. 1*, 103-119.

²⁷ Уп. Ovidiu Ghitta, „Das Unionsverständnis der rumänischen Partner“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens. Vol. 1*, 264-275; Laura Stanciu, „Die Sitzungen der rumänischen Synode der Jahre 1697,

је информисао румунски клер да су њихови захтеви прихваћени и одобрени од стране цара Леополда I и Римске Цркве, чиме су отклоњене и последње препреке за успостављање црквене уније у Трансилванији. Цар Леополд I је у фебруару 1699. објавио први официјелни патент за новоуспостављену Унијатску Цркву у Трансилванији.

Калвинистички сталежи нису благодоклоно гледали на уједињење Православне Цркве у Трансилванији са Римом јер су се бојали пораста утицаја Римокатоличке Цркве у Трансилванији, као и губитка сопствене политичке и економске моћи.²⁸ Из тог разлога они покрећу широку дипломатску акцију у Бечу, услед чега Леополд I, по савету римокатоличког генерала Антонија Карафе, 1698. објављује патент по коме се трансилванијским православцима оставља право избора да ли желе да се уједине са Римском или неком другом црквом или пак остану у својој конфесији. Иако су представници Православне Цркве у Трансилванији, као и кардинал Колонић, црквену унију сматрали колективним чином целокупног православног клера и верника, протестантски сталежи су успели у својим намерама да царским патентом постигну индивидуализацију црквене уније. На овај начин је сваком православном становнику Трансилваније пружена правна могућност да остане у својој вери или се придружи некој од три у том тренутку признате цркве у Трансилванији. Октобра 1699. локални управни органи формирали су комисију чији је задатак био да испита православно становништво да ли жели да остане у својој вери или да се придружи некој другој цркви. Последица овог испитивања била је да су се одређене православне парохије прикључиле Калвинистичкој Цркви и одбациле јурисдикцију Атанасија Ангела.

Године 1701. епископ Ангел путује у Беч, где га кардинал Колонић поново уводи у свештенички и епископски чин.²⁹ Том приликом Ангел је изјавио Символ вере по Тридентинском обрасцу, те се одрекао букурештанског митрополита и константинопољског патријарха. Овај чин довео је у Трансилванији до формирања отпора против Ангела и црквене уније. Уследила је брза реакција из Букурешта и Константинопоља. Атанасије Ангел и сви клирици који су приступили црквеној унији³⁰ екскомуницирани су из Православне Цркве,

1698 und 1700“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens. Vol. 1, 176-195*; Suttner, *Dokumente der Siebenbürger Kirchenunion*, 17.

²⁸ Уп. Gudur Kund Botond, „Der Siebenbürgische Protestantismus im 18. Jahrhundert“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, 453; Suttner, *Dokumente der Siebenbürger Kirchenunion*, 15; isti, „Die Gegner der Siebenbürgener kirchlichen Union werden zur zweiten Siebenbürgener rumänischen Kirche“, *Orientalia christiana periodica* 75, № 1 (2009): 5-23.

²⁹ Историјски је спорно да ли је у Бечу 1701. заиста дошло до поновне хиротоније Атанасија Ангела у епископски чин. Уп. Wolfgang Nikolaus Rappert, „Gab es im Jahr 1701 eine Wiederweihe? Eine semantische und historische Analyse“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, 24-53.

³⁰ Уп. Márza, „Die Bischöfe Teofil und Atanasie“, 113-115; Suttner, *Dokumente der Siebenbürger Kirchenunion*, 21-30.

што је такође довело до ширења и јачања побуне против Ангела и заговорника уније. Подршка православнима у Трансилванији стиже из Мале Влашке (тада Османско царство), из Константинопоља, али и од српског патријарха Арсенија III Чарнојевића, који се од 1690. године, након Велике сеобе Срба, налазио на територији Хабзбуршке монархије. Поред православних Румуна живели су у Трансилванији и православни Срби и Грци, те је патријарх био заинтересован да осујети ширење црквене уније, а негативна искуства са њом била су му веома добро позната из Славоније и Вараждинског генералата.³¹

Од овог тренутка развијале су се у Трансилванији паралелно две цркве византијског обреда. Након избијања Ракоцијеве буне и његове активне помоћи православнима у борби против унијата, унијатски епископ Атанасије Ангел био је присиљен да своје владичанско седиште из Алба Јулије пренесе 1707. године у Сибињ. Касније је седиште пренесено у Фагараш (рум. *Făgăraș*) у близини Брашова.

Новооснована Унијатска Црква уживала је подршку државних структура, али је бечки двор прилично оклевао са активном финансијском и организационом подршком. Бечки и римски кругови били су мишљења да су новој цркви неопходни квалитетни свештенички кадрови, те су у складу с тим више пажње посвећивали стварању доброг образовног темеља за Грkokатоличку Цркву у Трансилванији.³² За спровођење овог плана био је задужен већ спомињани кардинал Леополд Колонић, који је на исусовачком колеџу у словачкој Трнави основао фондацију за грkokатоличке свештенике, с циљем да у Трансилванију и друге регије широм царства шаље добро образовано унијатско свештенство.

Именовањем католичког свештеника румунског порекла Ђурђија Немеш-Патакија за наследника преминулог унијатског епископа Атанасија 1715. године, уследио је и дефинитивни теолошки разлаз с Православном Црквом.³³ Услед оваквог развоја ситуације *lege strămosească*, која је Патакију свакако била непозната и страна, потпуно је изгубила на значају у Грkokатоличкој Цркви у Трансилванији.³⁴

³¹ Уп. Душан Љ. Кашић, *Срби и њихово право у Славонији и сјеверној Хрватској* (Загреб: Савез удружења прав. свештенства СР Хрватске, 1967); Радослав Грујић, *Споменица о српском православно-владичанском њацрчком* (Београд: Музеј Српске православне цркве, 1996).

³² Уп. Keith Hitchins, „The Court of Vienna and the two Romanian Churches in Transylvania, 1701-1761“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, 528-530; Jozsef Marton, „Formatia clerului greco-catolic în școlile catolice (sec. XVIII)“, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 9/II (2005): 143-149.

³³ Уп. Ernst Christoph Suttner, „Wahl, Weihe und Einsetzung des Bischofs Johannes Giurgiu Nemes-Pataki und die damaligen Spannungen zwischen Rumänen, Wiener Behörden und Römischer Kurie“, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 11/II (2007): 37-47; isti, *Warum kam es in der Kirche der Rumänen Siebenbürgens*, 8.

³⁴ Уп. Ernst Christoph Suttner „Bischof Johannes Giurgiu Nemeș-Patachi“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, 192; isti, *Die Gegner der Siebenbürgener kirchlichen Union*, 9.

Са даљим аустријским освајањима на истоку и југу Европе додатне масе православног становништва нашле су се у границама мултиетничког Аустријског царства. Већина људи била је српског порекла, што је довело до тога да Сремски Карловци и новооснована Карловачка митрополија (1707) постају не само центар Српске Православне Цркве у монархији него и главни духовни центар православља у угарским земљама Хабзбуршке монархије. Православно становништво Трансилваније стављено је под јурисдикцију српског митрополита у Карловцима. Од тог тренутка почела је митрополија, која се и сама борила са унијом у Славонији, Срему и Војној крајини³⁵, да посвећује више пажње Трансилванији и тамошњој борби против католизације. Из тог разлога патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента шаље 1744. године јеромонаха Висариона Сараја у ове крајеве, а овај изузетно агилни монах својим деловањем доводи црквену унију скоро до пропасти.

СВЕТИ ВИСАРИОН ИСПОВЕДНИК И ЊЕГОВО ДЕЛОВАЊЕ У ТРАНСИЛВАНИЈИ

Карловачка митрополија је била добро информисана о проблемима православних верника у Трансилванији још пре него што је монах Висарион послат у судбоносну мисију. Исаија Антоновић, православни епископ арадски, извештавао је 1734. у неколико наврата будимпештанског епископа Василија Димитријевића о проблемима својих верника и духовника са унијатским свештенством, које је уз помоћ и асистенцију аустријских официра вршило хапшења православних свештеника и покушавало да преузме контролу над православним храмовима у Араду и околини.³⁶ Генерално је верски притисак на православно становништво у угарском делу монархије растао. Тако је, на пример, угарски парламент 1733. донео одлуку да са Римом несједињено православно становништво Краљевине Угарске мора да прославља католичке празнике.³⁷

И монах Висарион био је највероватније врло добро информисан о верским проблемима у монархији. Године 1741. аустријска војна управа наложила је епископу Алексију Андрејевићу да не омета спровођење црквене уније у

³⁵ Уп. Aleksa Ivić, „Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka“, *Vijesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva* XVIII, № 2 (1916): 88-167; Zlatko Kudelić, „Crkvene unije tijekom vladavine Leopolda I. i Josipa I. (1657.-1711.): Ideje, planovi i dosezi“, *Povijesni prilozi* 32 (2014): 161-222; Johann H. Schwicker, *Zur Geschichte der kirchlichen Union in der Croatischen Militärgänze: eine geschichtliche Studie nach den Acten des Archives der ehemaligen königlich ungarischen Hofkanzlei* (Wien: Karl Gerold's Sohn, 1874); Душан Љ. Кашић, *Оштор Марчанској унији* (Београд: Православље, 1986).

³⁶ Писма епископа Исаије Антоновића епископу Василију Димитријевићу у: Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (АСАНУК), МПБ 1734-1739, бр. 76, 78, 87.

³⁷ Одлука угарског сабора од 14. априла 1733. у: АСАНУК, МПБ 1674-1733, бр. 3.

својој епархији.³⁸ У питању је била Епархија костајничка, у којој је одрастао и један део живота провео и сâм Висарион.

О животу Светог Висариона Исповедника нема много података. Као примарни извор служи његова путна исправа, која му је издата 1742. године у Карловцима од стране митрополита Арсенија IV Шакабенте. Поред ове исправе, као основни историјски извори служе протокол његовог саслушања након хапшења у Трансилванији 1744. и *Банатска хроника* православног протојереја Николе Стојке (рум. *Nicolae Stoica de Hateg*).³⁹

Већ само место рођења овог светитеља обавијено је маглом. Док поједини претпостављају да је његов родни крај околина Мркоњић Града, други сматрају да је то околина Санског Моста.⁴⁰ Ипак, и једни и други се слажу да је Свети Висарион рођен у османлијској Босни под световним именом Никола.⁴¹ Његови родитељи Максим и Марија избегли су из Османског царства у Аустријску монархију и населили се на подручју Банске Крајине у Костајници (данас Хрватска Костајница). У овом историјском периоду било је више него уобичајено да православно становништво бежи из Босне под османском управом на подручје Аустријске монархије, где су као граничари служили у осигуравању државне границе и као такви уживали одређене друштвене привилегије, попут добијања земље, ослобођења од пореских обавеза и сл.⁴² Посебно у периоду с краја XVII и почетком XVIII века избегле су многе породице из Босне и населиле се у Банској Крајини.⁴³ Све то јасно упућује да је Свети Висарион несумњиво био српског порекла, иако је румунски научник Никола Чифар (рум. *Nicolae Chifâr*) поставио научно слабо потковану тезу о његовом евентуалном цинцарском или румунском пореклу.⁴⁴ Чифар је своју тезу о несрпском пореклу Светог Висариона засновао на чињеници да га је аустријска управа у својим протоколима означила термином „влашки пустињак“,⁴⁵ што је овом научнику било довољно да Светог Висариона доведе у везу с цинцарском заједницом. Овде се, међутим, ради о погрешној интерпретацији термина „влашки“, који у протоколу нема етнички предзнак, већ се односи на социјални положај православних граничара који су живели на простору

³⁸ Управни акт на епископа Алексија Андрејевића од 24. октобра 1741. у: АСАНУК, МПБ 1734-1739, бр. 66.

³⁹ Уп. Nicolae Chifâr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, 371.

⁴⁰ Уп. Ернаут, *Светији ђрејододномученик Висарион Сарај*, 7-9.

⁴¹ Уп. Ioan Mitrofan, „Răzmerita' Lui Visarion Sarai in Viziunea istoricului Zenovie Păclișanu“, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 11/II (2007): 138; Chifâr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 371; Ернаут, *Светији ђрејододни Висарион Сарај*, 7.

⁴² Уп. Rothenberg, *Die österreichische Militärgrenze*, 24-40; Franz Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerk geschöpft*, I (Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1875).

⁴³ Уп. Војин Дабић, *Банска Крајина 1688-1751* (Београд-Загреб: САНУ, 1984), 48-58.

⁴⁴ Уп. Chifâr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 371.

⁴⁵ Опт.: „valachischer Eremit“, in Chifâr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 371.

Славонске и Банске Крајине уживајући одређене друштвене привилегије, а паушално су називани (а и сами су се често тако називали) Власима.⁴⁶ С обзиром на то да је Висарион са овог подручја дошао на простор Трансилваније, означен је од аустријске војне управе као влашки пустињак.⁴⁷

У одређеним чланцима и литератури Сарај се наводи као презиме овог светитеља, али са сигурношћу можемо тврдити да се Висарион није тако презивао. Реч „сарај“ не потиче из јужнословенских језика, него долази из турског (*saray*), где има широко значење – двор, палата, харем, али и одмаралиште за путничке и трговачке караване. Тешко је објаснити како је Висарион уз своје монашко име добио и додаток Сарај. Евентуално објашњење могло би се наћи у његовим честим ходочашћима на Свету Гору и у Свету земљу. Будући да је на својим путовањима засигурно често ноћивао у сарајима, то је могло довести до тога да добије надимак Сарај. Његово право презиме остаће нам ипак непознаница, посебно због тога што у Босни XVIII века презимена углавном нису била стална и мењала су се из генерације у генерацију. Најчешће су добијана на основу имена неког претка, по занимању (занату), на основу неког телесног обележја и сл. У случају Светог Висариона ради се вероватно о томе да му је „презиме“ Сарај придодато у периоду после 1744. године, односно након хапшења, јер ни у његовим путним исправама ни у сведочанствима његових савременика не спомињу се ни његово стварно презиме нити „презиме“ Сарај.⁴⁸ Покушај да се у архивима Банске Крајине пронађе нешто о његовим родитељима, Максиму и Марији, није, нажалост, довео до нових сазнања.⁴⁹

Још као младић, Никола је посећивао манастире и ишао на ходочашћа. Тако је, на пример, посетио Свету Гору, а 1732. први пут и Свету земљу и Христов гроб.⁵⁰ Исте године замонашио се у чувеном манастиру Светог Саве Освећеног⁵¹ у Јудејској пустињи.⁵² Након што је неколико година провео у Јудеји, Висарион

⁴⁶ Уп. Branko P. Sućević, „Razvitak 'Vlaških prava' u Varaždinskom generalatu“, *Historijski Zbornik VI* (1953): 33–70; Vladislav B. Sotirovic, *The Balkan Vlachs – An extinguishing ethnolinguistic Group*, https://www.researchgate.net/publication/256842026_Vladislav_B_Sotirovic_The_Balkan_Vlachs_Vilnius_2013, приступљено 19. маја 2023; Drago Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana* (Zagreb: Vijesnik, 1991), 15–18.

⁴⁷ Термином „пустињак“ или „еремит“ (грч. *ἐρημος*) означавају се особе које се из духовних разлога удаље од цивилизације ради живота у посту и молитву на неком пустом, изолованом месту.

⁴⁸ Уп. Nilles S. J., *Symbolae*, 557–560.

⁴⁹ Уп. Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне Границе у XVIII веку. I (Банска Крајина, 1690–1783)* (Београд: САНУ, 1989); С. Гавриловић, *Грађа за историју Војне Границе у XVIII веку. II (Банска Крајина, XVII–XVIII век)* (Београд: САНУ, 1997).

⁵⁰ Пр. Ернаут, *Свети ђрејодобномученик Висарион Сарај*, 21–24.

⁵¹ Манастир Светог Саве Освећеног (Мар Саба) основан је у V веку и један је од најстаријих православних манастира на свету. Налази се у Кедронској долини у Јудејској пустињи, удаљен 12 километара источно од Витлејема.

⁵² Уп. Ернаут, *Свети ђрејодобномученик Висарион Сарај*, 30–33; Chifâr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 371; Hitchins, „The Serbian Orthodox Church and the Romanians of the Habsburg Monarchy, to 1761“, 658.

се 1739. године враћа у Аустријску монархију и живи у данас напуштеном манастиру Пакра у Славонској Крајини, да би се потом поново вратио у Јерусалим.⁵³

Током 1742. појављује се Висарион у Сремским Карловцима. Сведочанство о његовом доласку оставио је његов савременик протојереј Никола Стојка, који је лично био присутан када је Висарион посетио српског патријарха Арсенија IV Јовановића Шакабенту: „Дође у Карловце један монах из Јерусалима, мршав у лицу и телу, стар, са слабо притегнутим каишем и затражи да види архиепископа. Уђе, изнесе своју молбу, а онда (они) седоше и разговараше. Након тога позваше нас да спремимо и донесемо босиљак, воду, тамјан и свеће, ради освећења воде у лонцу. Архимандрит (Висарион) је носио епитрахил, ми прочитасмо три пута *Kyrie eleison*, митрополит пошкропи просторију и пољуби крст, пошкропи и крст и потом сви пољубише десну руку пустињака. Помазасмо се Светим уљем и пољубисмо крст и његову руку. Уз допуштење и са дозволом митрополита дођоше он (Висарион) и један начитани свештеник не само у Карловце и Нови Сад, него и у банатски Темишвар, а из Лугоша (рум. *Lugoj*) отиђоше са неколико присталица ка Доброј у Трансилванији.“⁵⁴ Из овог сведочанства сазнајемо да је Висарион приликом доласка у Карловце већ био у познијем животном добу, али и да је код патријарха Арсенија Шакабенте и његовог окружења уживао велики углед, јер су му сви присутни пољубили десну руку. Ово је потенцијални доказ да долазак Светог Висариона Исповедника у Сремске Карловце није био случајан него добро испланиран и организован, те да је евентуално чак сâм патријарх Арсеније IV позвао јеромонаха у Карловце са циљем да га упути у Трансилванију ради заустављања ширења црквене уније у овим пределима, где је, поред румунског становништва, живело и доста Срба.

Како би Свети Висарион без проблема дошао до Трансилваније, патријарх му је издао путни документ, у коме је стајало да је у питању монах пустињак, рођен у Босни као Никола од родитеља Максима и Марије, који живе у Костајници.⁵⁵ Поред ових података, у путној исправи је наведено и да је монах Висарион већ посећивао Свету Гору и Свету земљу, као и да исте планира да посети опет, а надлежне државне службе се замољавају да га приликом његових путовања не ометају, те да му се нађу на услузи и да га у случају какве несреће узму под своју заштиту.⁵⁶

Висарионово путовање у Трансилванију се у путној исправи не спомиње. Штавише, у истој је наведено да Висарион „планира да поново путује у

⁵³ *Исџо*.

⁵⁴ Chifâr, „Der Priestermönch Visarion Sarai“, 373.

⁵⁵ Путни документ монаха Висариона Сараја, у: Nilles S. J., *Symbolae*, 558–560. Види Andreas Freiherr von Schaguna, *Geschichte der Griechisch-orientalischen Kirche in Österreich* (Hermannstadt: Druck von Josef Drotless, 1862), 113; Ernst Christoph Suttner, „Das Unionsverständnis bei Förderer und Gegnern der Union der Siebenbürgener Rumänen, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 9/II (2005): 16.

⁵⁶ *Исџо*.

поменуте свете градове и света места⁵⁷. Остаје нејасно да ли је овај податак из стратешких разлога уписан овако да би се сакрио прави циљ Висарионовог путовања, или је он заиста 1742. путовао поново у Свету земљу. Неке индиције ипак указују на то да су патријарху Арсенију Шакабенти одредиште и разлог путовања Светог Висариона били познати. Као прво, о томе сведочи верски ритуал освештања свете воде одржан у патријаршијском двору, који у свом извештају спомиње свештеник Никола Стојка. Када је током 1744. патријарх Арсеније IV од стране аустријског Дворског и ратног савета опоменут због издавања путног налога Висариону Сарају, потврдио је да је путни налог издао и том приликом стао у заштиту ухапшеног Висариона изразивши мишљење да је његово мисионарење у Трансилванији било потпуно легално.⁵⁸ Свештеник Никола Стојка у својој *Банатској хроници* даље наводи да је Висарион годину 1743. провео у Османском царству, односно у Влашкој, где је учио румунски језик, што опет доводи у питање могућност да се 1742. поново упутио на напорно вишемесечно путовање у Свету земљу. Циљано учење румунског језика и боравак у Влашкој говоре у прилог тези да Висарионов пут из Јерусалима у Карловце и сусрет са патријархом нису били случајни већ део ширег плана српске митрополије против ширења црквене уније и католицизма у Трансилванији. Не треба изгубити из вида да су управо јерусалимски патријарси врло офанзивно наступали против црквене уније у Трансилванији и да је и те како могуће да је Свети Висарион Исповедник такође и од стране јерусалимског патријарха Парфенија циљано послат у Аустријску монархију.

Током марта 1744. године појавио се Висарион Сарај у Трансилванији, а за центар своје мисије одабрао је место Липова (рум. *Lipova*) у Арадском округу.⁵⁹ Код извора на једном брдашцу у близини Липове поставио је дрвени крст и почео да проповеда: „Жао ми вас је. Жао ми је ваше недужне деце, чије ће душе да горе у вечној ватри јер су их крстили унијатски свештеници. Крштење унијатских свештеника није крштење, него проклетство, јер су ови напустили веру седам светих сабора и сјединили се са Латинима. Зато ваши крштени нису крштени. Оппрост грехова преминујућим није оппрост, него казна. Узалуд сте платили молитве за живе и за покојнике и за помен њихових душа код незаконитих свештеника. Од њих венчани нису венчани и њихове Свете тајне нису Свете тајне. Не идите у унијатске цркве и не држите унијатске свештенике, јер ако их будете држали, знајте да бићете проклети.“⁶⁰

⁵⁷ Suttner, „Das Unionsverständnis“, 16.

⁵⁸ Уп. Chifăr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 373.

⁵⁹ Chifăr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 375; Suttner, *Warum kam es in der Kirche der Rumänen Siebenbürgens*, 9.

⁶⁰ Chifăr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 375; Suttner, *Warum kam es in der Kirche der Rumänen Siebenbürgens*, 9.

Изузетно опомињући и претећи тон Висарионових проповеди очигледно је наишао на врло добар пријем код православних Трансилванаца, јер су се ускоро „стотине, а касније хиљаде људи окупили око њега. Он их је подучавао, колико је могао и знао, вери у Господа, у Богородицу, у Светог Николу и молитви. Говорио им је да држе сва четири велика поста, да не чине грехове и да се не крсте код унијатских свештеника, да не верују у римског папу, јер тако верују унијати [...] Верници треба да се потчине Богородици и њеним законима. Хиљаде људи и деце су га пратили, ишли гладни за њим и слушали га како им говори да следе исправну веру, а не папску.“⁶¹

Након Липове, Висарион је отишао у место Добра у близини Сибиња (рум. *Sibiu*), затим у Селиште (рум. *Săliște*), а потом и у сам Сибињ.

Одушевљење и радост са којима су Висариона прихватили у Трансилванији православци ретко су виђени. Данашњим речником, могло би се рећи да је током 1744. Висарион Сарај био веома популаран у Трансилванији: „Из Винге (Арадски округ) је дошло 3.000 сељака са косама да раде на пољу. Када су га угледали, бацеше косе, сви потрчаше к њему, падоше на колена и указаше му високо поштовање. Он их је благословио, а они су му љубили руку и трчали и даље за њим, пратили га преко Мориша⁶², све док није отишао.“⁶³ Висарион је без икакве сумње морао бити изузетно талентован проповедник, јер овакво народно одушевљење чуди утолико више када се зна да је врло рђаво говорио румунски језик, те да га је на његовом мисионарском путу пратио трговац и тумач Диме Нино, који је био српског порекла.

Појављивање Висарионово у Трансилванији изазвало је прави верски потрес: „Након његових проповеди приметне су јасне промене у рецепцији црквене уније од стране сеоског становништва. Како је закључио трансилванијски гувернер Халер, за шест недеља Свети Висарион Исповедник је заљуљао цео унијатски систем у трансилванијског регији.“⁶⁴ Тако је нпр. регија јужно од Сибиња (рум. *Mărginimea Sibiului*) бројала 1733. године укупно 73 унијатска и 11 православних свештеника, док се 1744. у њој још само село Сибиел изјаснило као унијатско.⁶⁵

Пропадање и неуспех црквене уније као државног пројекта од изузетне важности пробудило је и пажњу државних власти. Грkokатолички владика Иноћентије Мику-Клајн, политичар и исусовачки ђак који је потицао из

⁶¹ Chifăr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 375; Ернаут, *Светии иреподобномученик Висарион Сарај*, 55.

⁶² Мориш је река која протиче кроз данашњу Румунију и Мађарску и улива се код Сегедина у Тису.

⁶³ Chifăr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 375.

⁶⁴ Mihai Săsăujan, „Der Wiener Hof und die Frage der Kirchenunion der Rumänen in Siebenbürgen in der Mitte des 18. Jahrhunderts“, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol II von 1701 bis 1761*, 567.

⁶⁵ Уп. Chifăr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 377.

ниже румунске аристократије, покушао је отворено и јавно да се супротстави Висариону, не би ли на тај начин придобио вернике за себе. Његов покушај показао се ипак као контрапродуктиван, о чему свештеник Никола Стојка у својој хроници овако пише: „Када је унијатски владика, Јован Иноћентије Клајн, о њему [Висариону] чуо и дошао да види ко је он и шта прича, нашао га је у средини једне велике скупине како проповеда. И рече му владика: ’Ти, медведе из брдá, зашто збуњујеш моје хришћанско стадо? Добићеш овде, шта си и тражио. Научићу те памети!’ А монах му одговори: ’Називаш ме медведом, иако ја то нисам. Ти си пак зли вук у јагњећој кожи који једе овце.’ А скупина рече владици, да је неверник и почеше га псовати и викати на њега: ’Одлази одавде јер ћемо те каменовати и пси ће те изјести. Нека знадеш, да нећеш умаћи!’ Владика пак побеже у својој кочији са шест коња кући у Фагараш и извести гувернера о томе шта се десило, те на који би начин Висарион могао да се удаљи из Трансилваније.“⁶⁶

Након овог сучељавања са Светим Висарионом Исповедником владика Мику-Клајн огласио је узбуну и уложио протест код гувернера и аустријских официра, те је Висарион већ током јуна 1744. ухапшен, притворен у Сибињу и саслушаван у присуству унијатског владике. Током саслушања Висарион је критиковао унијате да имају две вере (католичку и православну), те да обе тумаче и упражњавају погрешно. Према њему, унијати су морали да се одлуче за једну од ове две вере, а не да стварају нову, трећу конфесију, која је представљала мешавину католичке и православне вере. Током саслушања Свети Висарион није критиковао догматске и теолошке позиције Римокатоличке Цркве.⁶⁷

Дворски ратни савет је 24. јуна 1744. информисао патријарха Арсенија IV Шакабенту о хапшењу монаха Висариона и затражио појашњење о издавању путне исправе за ухапшеног јеромонаха, те изрекао патријарху забрану издавања сличних путних исправа у будућности. У свом одговору од 26. августа 1744. Арсеније Шакабента наводи да је путну исправу Висариону Сарају издао ради прикупљања милостиње, а не за мисионарење. Том приликом, ипак, додаје да Висарионове проповеди и одбрана православне вере у Трансилванији, по његовом мишљењу, не представљају проблем већ обавезу сваког свештеника. Такође, затражио је од Ратног савета да му ухапшеног монаха испоручи ради спровођења судског процеса, уколико уопште и постоји некакав разлог да се ухапшеном суди.⁶⁸

Ратном савету је било кристално јасно да би Висарионово испоручење у Карловце било једнако његовом пуштању на слободу, те га премештају у затвор Дева, а потом у злогласни казамат у Темишвару (рум. *Timișoara*). Поред

⁶⁶ *Исїю.*

⁶⁷ *Исїю.*

⁶⁸ Уп. Ернаут, *Свєйїи їрейодобномученик Висарион Сарај*, 68–70.

Висариона, ухапшена су и његова три пратиоца: Дима Нино, Георг Никола и Гаврил Бистро. Они су првобитно били затворени у Сибињу, а затим у Темишвару, да би након годину дана проведених у тамници били пуштени на слободу.

Ради очувања мира у Трансилванији власт је радила на томе да се Висарион што пре удаљи са овог подручја, те је пребачен у Осијек, а затим у Ћер.⁶⁹ Из Ћера је монах мученик пребачен на своје коначно одредиште, у тамницу тиролског утврђења Куфштајн (нем. *Kufstein*), где је преминуо мученичком смрћу у борби за очување православне вере. Тачна година његовог страдања није позната.

Док се Висарион још налазио утамничен у Трансилванији, сазвао је владика Мику-Клајн Синод Унијатске Цркве, који је водио дискусију о раду и учинку пустињака Висариона. Утврђено је да је црквена унија у Трансилванији, захваљујући деловању Висариона Сараја, запала у тешку кризу и дефанзиву: „По његовим саветима народ у појединим местима више не иде у цркве, одбија духовно старање и помоћ унијатских свештеника, мртви се сахрањују без молитве за упокојене и духовне утехе, децу крштавају старе бабе, а дешавају се и многе друге духовне штете.“⁷⁰

Какве је последица појава Светог Висариона оставила на унију у Трансилванији и какву реакцију је изазвала код православних верника, описује Висарионов савременик, мађарски протестантски свештеник Петер Бод (мађ. *Péter Vod*): „Где год је допрла слава овог монаха, уобичајено праћена многим легендама, напуштала су Румуни унију. Опседали су цркве и унијатске свештенике, одбијали да крсте децу и да сахрањују своје мртве уз присуство свештеника. Притом су јадиковали и жалили се свима, да су неколико година, заведени злом уније, залудно учили молитве и вршили милосрдна дела. Подстакнути распаљеним жаром одлазили су да чисте цркве. Протеривали би унијатске свештенике, рибали под, копали земљу или доносили пуно воде да би очистили црквени под и чинили разне друге ствари, које им је диктирао слепи бес њихове гордости.“⁷¹

С обзиром на то да се ситуација у регији све више заоштравала, унијатски владика Иноћентије Мику-Клајн интервенцију затражио је аустријске војске, али већ крајем јула 1744. његови противници из унијатских редова искористили су прилику и збацили Иноћентија са владичанског трона.⁷²

⁶⁹ Податак да је Свети Висарион Исповедник из темишварског затвора пребачен у Осијек, а потом у Ћер, који на немачком носи име *Рааб*, унео је у одређене чланке забуну, па је овај податак грешком протумачен тако да је Висарион из Осијека пребачен у затвор на острво *Раб* у хрватском Јадранском мору.

⁷⁰ Chifâr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 379.

⁷¹ *Исџо*, 379, 381.

⁷² Уп. Remus Câmpeanu, „Wichtige Personen und Konfessionelle Gruppen für die Union im 18. Jh. (Ihr Leben und Ihre Kirchenrechtlichen, Ekklesiologischen und Dogmatischen Positionen). Inochentie

Власт је уистину предузела одређене оштре мере, попут хапшења, прогона и разних других притисака, са циљем слабљења православних црквених структура, док је истовремено кроз давање разних привилегија покушавала да поново оснажи унијатски покрет у Трансилванији. Ипак, држава је 1761. морала званично да дозволи поновно успостављање православне хијерархије под јурисдикцијом Карловачке митрополије. Од овог момента на подручју Трансилваније постоје две цркве источног византијског обреда, што није промењено ни до данас, с тим да православци представљају најбројнију верску заједницу ове регије, што је, без сумње, директна заслуга Светог Висариона Сараја. Гркокатоличкој конфесији данас припада око 2% становника Трансилваније.⁷³

СВЕТИ МУЧЕНИК ВИСАРИОН САРАЈ У XX И XXI ВЕКУ

Иако је Висарион Сарај био српског порекла, остали су његова личност и дело прилично непознати српском народу, а његов светитељски култ ограничио се, пре свега, на простор Трансилваније, где је и пре канонизације био изузетно поштован и слављен. Из овог разлога Синод Румунске Православне Цркве, на седници одржаној 28. фебруара 1950. године, одлучио је да прогласи јеромонаха Висариона Сараја за светитеља. Том приликом, поред Висариона, за светитеље су проглашени и јеромонах Софроније Салиштеански и сељак Никола Опреа Миклауш, као симболи одбране и страдања за православну веру.⁷⁴ Ову одлуку Румунске Православне Цркве преузела је и Српска Православна Црква и 14. јуна 1962. такође канонизовала Висариона Сарајског.⁷⁵ Обе цркве прослављају овог светитеља 21. октобра по јулијанском, односно 3. новембра по тзв. новојулијанском календару.

Под јурисдикцијом Српске Православне Цркве у Епархији аустријској налази се и парохија Светог Висариона Ердељског у Куфштајну, где је тренутно у градњи и православни храм посвећен овом светитељу. Током 2015. године Епархија бихаћко-петровачка покушала је у сарадњи са аустријском организацијом „Catholica Unio“ да пронађе посмртне остатке Светог Висариона у

Micu-Klein⁶⁶, in *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol II von 1701 bis 1761*, 219-227.

⁷³ „The Eastern Catholic Churches 2017“, приступљено 20. јуна 2023, <https://web.archive.org/web/20171215160455/https://cnewa.org/source-images/Roberson-eastcath-statistics/eastcatholic-stat17.pdf>.

⁷⁴ Уп. Chifăr, „Der Priestermonch Visarion Sarai“, 379; „The Romanian Church in Transylvania in the 14th-18th centuries“, приступљено 20. јуна 2023, <https://patriarhia.ro/iv-the-romanian-church-in-transylvania-in-the-14th-18th-centuries-5695.html>.

⁷⁵ Ернаут, *Свети и његовој мученик Висарион Сарај*, 71.

Куфштајну, али је овај покушај остао безуспешан.⁷⁶ Сличну иницијативу покренула је и Национална либерална странка у румунском парламенту у фебруару 2021. године. Ова иницијатива имала је за циљ да овласти румунску владу да на затворском гробљу у Куфштајну покуша да пронађе мошти трансилванијских мученика и пренесе их у Трансилванију.⁷⁷ За сада нема информација о томе шта се десило са овом иницијативом, али мошти мученика до сада нису пронађене.

---

⁷⁶ Уп. *Rumänien soll Märtyrerreliquien in Kufstein suchen*, ORF, <https://religion.orf.at/stories/3204924/>, приступљено 20. јуна 2023.

⁷⁷ Резолуција Националне либералне странке, <https://www.ces.ro/newlib/PDF/proiecte/2021/b29.pdf>, приступљено 20. јуна 2023.

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

Архивска грађа

- Писма епископа Исаије Антоновића епископу Василију Димитријевићу, Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (АСАНУК), МПБ 1734-1739, бр. 76, 78, 87.
- Одлука угарског сабора од 14. априла 1733, АСАНУК, МПБ 1674-1733, бр. 3.

Извори на интернету

- Sotirovic, Vladislav B. *The Balkan Vlachs – An extinguishing ethnolinguistic Group*, https://www.researchgate.net/publication/256842026_Vladislav_B_Sotirovic_The_Balkan_Vlachs_Vilnius_2013. Приступљено 19. маја 2023.
- Suttner, Ernst Cristoph. *Dokumente der Siebenbürger Kirchenunion*, <https://www.oki-regensburg.de/siebenb.pdf>. Приступљено 15. априла 2023.
- Suttner, Ernst Cristoph. *Das Dokument der kath.-orth. Dialogkommission von Balamand mit der Überschrift: „Der Uniatismus – eine überholte Unionsmethode – und die derzeitige Suche nach der vollem Gemeinschaft“*, <https://www.unifr.ch/orthodoxia/de/assets/public/files/Dokumentation/Suttner/Pro%20Oriente%20-%2014.Juni.pdf>. Приступљено 14. априла 2023.
- Suttner, Ernst Cristoph. *Warum kam es in der Kirche der Rumänen Siebenbürgens in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts zu zwei Parteien, die sich in der zweiten Jahrhunderthälfte zu zwei Kirchen entwickelten?*, https://www.oki-regensburg.de/s_roman1.pdf. Приступљено 14. априла 2023.
- *The Eastern Catholic Churches 2017*, <https://web.archive.org/web/20171215160455/https://cnewa.org/source-images/Roberson-eastcath-statistics/eastcatholic-stat17.pdf>. Приступљено 20. јуна 2023.

Литература

- Гавриловић, Славко. *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку. I (Банска Крајина, 1690-1783)*. Београд: САНУ, 1989.
- Гавриловић, Славко. *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку. II (Банска Крајина, XVII-XVIII век)*. Београд: САНУ, 1997.
- Грујић, Радослав. *Споменица о српском православном владичанству уакрачком*. Београд: Музеј Српске православне цркве, 1996.
- Дабић, Војин. *Банска Крајина 1688-1751*, Београд-Загреб: САНУ, 1984.
- Ернаут, Милош. *Свeйи ирејодобномученик Висарион Сарај Сански. Жишције, служба и акайисий*. Бања Лука: Епархија Бихаћко-петровачка, 2010.
- Кашић, Душан Љ. *Ошйор Марчанској унији*. Београд: Православље, 1986.
- Кашић, Душан Љ. *Срби и православље у Славонији и Сјеверној Хрвајској*. Загреб: Савез удружења прав. цвештенства СР Хрватске, 1967.

- Barta, Gabor, ed. *History of Transylvania*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
- Câmpeanu, Remus. „Wichtige Personen und Konfessionelle Gruppen für die Union im 18. Jh. (Ihr Leben und Ihre Kirchenrechtlichen, Ekklesiologischen und Dogmatischen Positionen). Inochentie Micu-Klein.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 196-235. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Chifăr, Nicolae. „Der Priestermonch Visarion Sarai.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 368-81. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Fiedler, Joseph. Die Union der in Ungern [Ungarn] zwischen der Donau und Drau wohnenden Bekenner des griechisch-orientalischen Glaubens.“ *Sitzungsberichte / Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse* 38 (1862): 284-297.
- Fiedler, Joseph. *Beiträge zur Union der Valachen (Vlachen) in Slavonien und Syrmien*. Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1867.
- Ghitta, Ovidiu. „Das Unionsverständnis der rumänischen Partner.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701*. Vol. 1, ed. Johann Marte, 264-75. București: Editura Enciclopedică, 2010.
- Hitchins, Keith. „The Court of Vienna and the two Romanian Churches in Transylvania, 1701-1761.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 528-553. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Hitchins, Keith. „The Serbian Orthodox Church and the Romanians of the Habsburg Monarchy, to 1761.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 654-667. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Hitchins, Keith. „The Social-political promises linked to a possible achievement of the Union.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701*. Vol. 1, ed. Johann Marte, 141-52. București: Editura Enciclopedică, 2010.
- Ikić, Niko. *Der Begriff »Union« im Entstehungsprozeß der unierten Diözese von Marča (Križevci): eine ekklesiologisch-juridische Untersuchung auf Grund einer geschichtlichen Darlegung*. St. Ottilien: EOS Verlag, 1989.
- Ivić, Aleksa. „Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka.“ *Vijesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva* XVIII, № 2 (1916): 88-167.
- Kudelić, Zlatko. „Crkvene unije tijekom vladavine Leopolda I. i Josipa I. (1657.-1711.): Ideje, planovi i dosezi.“ *Povijesni prilozi* 32 (2014): 161-222.
- Kund Botond, Gudor. „Der Siebenbürgische Protestantismus im 18. Jahrhundert.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 448-527. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Leb, Vasile. „Die drei anerkannten Nationen und vier Konfessionen in Siebenbürgen des 17. Jahrhunderts und der Rechtsstatus der Rumänen, die weder als Nation anerkannt waren noch eine rezipierte Religion besaßen.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701*. Vol. 1, ed. Johann Marte, 25-33. București: Editura Enciclopedică, 2010.

- Marton, Jozsef. „Formatia clerului greco-catolic în școlile catolice (sec. XVIII).“ *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 9/II (2005): 143-49.
- Mârza, Iacob. „Die Bischöfe Teofil und Atanasie.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701. Vol. 1*, ed. Johann Marte, 96-119. București: Editura Enciclopedică, 2010.
- Miron, Greta-Monica. „Die Motive für die kirchlichen Unionsbestrebungen.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701. Vol. 1*, ed. Johann Marte, 214-225. București: Editura Enciclopedică, 2010.
- Mitrofan, Ioan. „'Răzmerita' Lui Visarion Sarai în Viziunea istoricului Zenovie Pâclișanu.“ *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 11/II (2007): 136-143.
- Nilles, Nicolao S. J. *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani*. Innsbruck: Libraria Feliciani Rauch, 1885.
- Rappert, Wolfgang Nikolaus. „Gab es im Jahr 1701 eine Wiederweihe? Eine semantische und historische Analyse.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 24-53. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Roksandić, Drago. *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*. Zagreb: Vijesnik, 1991.
- Rothenberg, Gunther E. *Die österreichische Militärgrenze in Kroatien. 1522 bis 1881*. Wien: Herold Verlag, 1970.
- Săsăujan, Mihai. „Der Wiener Hof und die Frage der Kirchenunion der Rumänen in Siebenbürgen in der Mitte des 18. Jahrhunderts.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 564-623. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Schaguna, Andreas Freiherr von. *Geschichte der Griechisch-orientalischen Kirche in Österreich*. Hermannstadt: Druck von Josef Drotless, 1862.
- Schwicker, Johann H. *Zur Geschichte der kirchlichen Union in der Croatischen Militärgänze: eine geschichtliche Studie nach den Acten des Archives der ehemaligen königlich ungarischen Hofkanzlei*. Wien: Karl Gerold's Sohn, 1874.
- Stanciu, Laura. „Die Sitzungen der rumänischen Synode der Jahre 1697, 1698 und 1700.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701. Vol. 1*, ed. Johann Marte, 176-195. București: Editura Enciclopedică, 2010.
- Sučević, Branko P. „Razvitak 'Vlaških prava' u Varaždinskom generalatu.“ *Historijski Zbornik* VI (1953): 33-70.
- Suttner, Ernst Christoph. „Das Unionsverständnis bei Förderer und Gegnern der Union der Siebenbürgener Rumänen mit der kirche von rom.“ *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 9/II (2005): 7-20.
- Suttner, Ernst Christoph. „Bischof Johannes Giurgiu Nemeș-Patachi.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Vol. II: von 1701 bis 1761*, ed. Johann Marte, 186-195. București: Editura Enciclopedică, 2015.
- Suttner, Ernst Christoph. „Die Gegner der Siebenbürgener kirchlichen Union werden zur zweiten Siebenbürgener rumänischen Kirche.“ *Orientalia christiana periodica* 75, № 1 (2009): 5-23.

- Suttner, Ernst Christoph. „Wahl, Weihe und Einsetzung des Bischofs Johannes Giurgiu Nemes-Pataki und die damaligen Spannungen zwischen Rumänen, Wiener Behörden und Römischer Kurie.“ *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 11/II (2007): 37-47.
- Suttner, Ernst Christoph. „’Legea stramoșească’: Glaubensordnung und Garantie des sozialen Zusammenhalts.“ *Ostkirchliche Studien* 56 (2007): 138-154.
- Suttner, Ernst Christoph, Viorel Ionitâ, Iacob Mârza, Laura Stanciu. „Die Aufnahme von Unionsverhandlungen und die Anfänge des Widerstands gegen die Union.“ In *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom. Band I von den Anfängen bis 1701. Vol. 1*, ed. Johann Marte, 14-23. București: Editura Enciclopedică, 2010.
- Vaniček, Franz. *Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerk geschöpft*. I. Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1875.

ŽELJKO MALEŠEVIĆ

Catholic Privaty University Linz
Linz, Austria
zeljko.malesevic@mag.linz.at

SAINT VISARION SARAJ AND HIS FIGHT AGAINST THE CHURCH UNION IN TRANSYLVANIA

Summary: This article analyses the life and deeds of Saint Visarion Saraj and the historical results of his deeds. This saint was of Serbian descent, but remained relatively unknown in the Serbian-speaking world until today. Therefore, this article aims to bring Saint Visarion Saraj closer to the Serbian reading public. Visarion played the most important role in preventing the spread of the Church Union and Catholicism in Transylvania at the end of the 17th and beginning of the 18th century. In addition to the life and deeds of the saint, this article analyses the social and religious situation in Transylvania at that time, as well as the process of deciding the Church Union between the local Orthodox Church and the Roman Church. This process was presented to the readers at the beginning of the article, and then the actions and working methods of Saint Visarion Saraj against the Union were analysed and discussed. At the end of the article, the canonization of Visarion Saraj and the reception of his deeds and personality in the modern world were also briefly presented. ► *Keywords:* Habsburg Monarchy, Vatican, Austria, Visarion Saraj, Transylvania, Serbian orthodox church, Church union, Greek-catholic church.